

## САМОЗАПОШЉАВАЊЕ И ПРЕДУЗЕТНИШТВО КАО ИЗБОР: ПРИМЕР СРБИЈА

Небојша Закић<sup>\*1</sup>, Светлана Вукотић\*, Југослав Аничкић\*, Марко Лакета\*

\*Универзитет Унион – Никола Тесла, Факултет за предузетнички бизнис, Београд

Примљено 29 јануара 2012; рецензирано 23 априла 2012; прихваћено 14 августа 2012

### Увод

Предузетништво је веома комплексно. Широко је слагање међу истраживачима да је потребно је истраживати многе различите области како би се допринело телу знања предузетништва. Једна од тема која је у фокусу пажње истраживача је однос предузетништва и незапослености. Повезивање незапослености и предузетништва датира од Oxenfeldt-а (1943), који аргументује да појединци суочени са незапосленошћу и ниским перспективама за зараде ће се посветити samozapošljavanju, као изгледној алтернативи (*push* ефекат). Касније су истраживачи уочили да предузетничке могућности могу бити резултат и *pull* ефекта, који је обично повезан са просперитетом привреде и претходним успешним предузетничким активностима. Многи фактори, који могу спадати у широке категорије економских, политичких, техничко-технолошких, персоналних и др., који утичу на релације samozapošljavanja и незапослености су били предмет пажње истраживача. Последњих деценија уочена је важност различитих демографских фактора, а у овом раду се усредсређујемо на године (младу генерацију) и пол.

Истраживања предузетништва и незапослености у различитим земљама су показала да свака земља има своје специфичности, од економске ситуације и степена развијености, до националне културе. Литератури о предузетништву генерално недостају истраживања различитих демографских фактора по земљама. У овом раду анализираће се приступ samozapošljavanju и предузетништву младих и жена у Србији. Достигнути ниво и ефекти samozapošljavanja, институционална и финансијска подршка овом процесу биће разматрани кроз искуства развијених земаља,

---

<sup>1</sup>Correspondence to: [nebojsa.z@fpb.edu.rs](mailto:nebojsa.z@fpb.edu.rs)

али и кроз компарацију са праксом у Србији. Циљ рада је да се оцени утицај истраживаних демографских фактора (године и пол) на релације samozapošljavanja и незапослености у Србији и укаже на потребу за подстицајима samozapošljavaњу младих и жена у Србији. Пораст учешћа младих предузетника и жена предузетника и њихова способност да креирају послове за себе и друге је важан како са становишта раста привредних активности и просперитета укупне економије у Србији, као и за побољшање њихове укупне позиције у друштву. Услед великих регионалних разлика у Србији и актуелности проблематике ово истраживање је обухватило и регионални аспект.

### **Методолошки концепт истраживања**

Истраживање за потребе овог рада је спроведено у децембру 2011. године. У истраживању је учествовало 101 испитаник завршних година студија пет високошколских установа у Београду (Економски факултет, Факултет за предузетнички бизнис, Факултет за пословне студије, Београдска пословна школа - Висока школа струковних студија, Висока струковна школа за пропаганду и односе са јавношћу - Elit College). Полна структура узорка: жене – 56,4%, мушкарци – 43,6%. Постављен услов је да испитаници не буду старији од 25 година. Предмет нашег истраживања били су ставови испитаника.

Истражујући регионални аспект за градске центре смо одредили подручја која гравитирају следећим градовима: Београд, Нови Сад, Ниш и Крагујевац. Све друго смо територијално сврстали у остали део Србије.

За обраду података прикупљених у истраживању коришћен је Хи-квадрат тест ( $\chi^2$ ) - метода за утврђивање статистичке значајности разлика у фреквенцијама испитаника по категоријама варијабле у односу на очекиване фреквенције. За утврђивање повезаности две варијабле такође је коришћен Хи-квадрат тест, као и Пирсонов коефицијент контингенције (C) - мера интензитета повезаности две категоричке варијабле. С обзиром на то да су све табеле коришћене у обради биле једнаких димензија, могуће је директно поређење коефицијената контингенције добијених за различите парове варијабли.

## Приступ самозапошљавању младих и жена предузетника

### *У светској литератури*

Релације између предузетништва и незапослености су комплексне. Неке студије налазе да незапосленост води порасту предузетничких активности (Reynolds, Miller & Makai, 1995, Evans & Leighton, 1990, Blau, 1987), док се у другим студијама уочава супротан ефекат, односно да незапосленост смањује предузетничке активности (Garofoli, 1994, Audretsch & Firtch, 1994). Предузетничке могућности су виђене у антитезама хипотеза *push* („избегличког“) и *pull* (Шумпетеровог) ефекта. *Push* ефекат означава ситуацију у којој појединац може бити подстакнут да оснује ново предузеће у условима негативних радних перспеката (незапосленост, несигурност посла). У случају *pull* ефекта појединац је подстакнут примарно перспектима бизниса (Ritsila & Tervo, 2002) што је вероватније да ће се десити у временима економског просперитета.

При разматрању утицаја предузетништва на запосленост Audretsch и сарадници (2002), на основу истраживања у OECD земљама аргуменују да повећање стопе предузетништва има негативан ефекат на незапосленост истичући значај који предузетништво може имати у обарању незапослености. Према Thuriku и сарадницима (2007) ефекти самозапошљавања и покретања малог бизниса на незапосленост и обрнуто су пре дуги и не треба очекивати брзе резултате. Аутори предлажу носиоцима политике да би стварање послова и смањење незапослености боље служило фокусирајући се више на иновативно и предузетништво високог раста, него само на подстицање незапослених да постану предузетници.

Одређени аутори (Faria, Cuestas, Mourelle, 2008; Parker, 2004) предузетништво виде као једну од главних снага савременог економског раста, фундаментални задатак који утиче на редуковање незапослених, што је више могуће. Овакво схватање је широко усвојено од стране креатора политике и владиних доносиоца одлука. Литература охрабрује ствараоце политике и доносиоце одлука у владама да промовишу предузетништво, што треба да иде укорак са подстицањем економског раста.

Научници су истраживали различите демографске индикаторе који утичу на предузетништво и самозапошљавање. За сврхе наше студије ограничићемо се на године и пол. Када је о младима реч, истраживања показују да стопа незапослености младих тежи да буде знатно изнад стопе

незапослености људи средње генерације. Према Blanchfloweru и Oswaldu (2007) млади испод 25 година (у 32 европске земље плус САД) више преферирају самозапошљавање у односу на старије од 25 година (само у две скандинавске земље и САД била је обрнута ситуација). Међутим у свим истраживаним земљама стопе самозапослених испод 25 година биле су доста мање. Као главни разлог таквој ситуацији аутори наводе недостатак капитала.

Према Startiene и Remeikiene (2009) млади људи су вољни да преузму ризике, међутим немају финансијске ресурсе, ни специфично пословно искуство. Старије генерације имају више могућности да крену у самостални бизнис због ефикаснијег коришћења акумулираног искуства и експертизе, подржани вештинама и финансијском стабилношћу. Према Aldrichu (1999) године су јако и позитивно корелисане са радним искуством, подстичући развој предузетничких вештина и ставова. По питању успешности у бизнису у односу на године старости резултати међу студијама се разликују. Cressy (1996) истиче улогу предузетничког људског капитала, посебно године предузетника, и предлаже модел који претпоставља да је вероватноћа опстанка нове фирме растућа функција са годинама предузетника. Међутим, истраживање попут Nagade (2003) спроведено у Јапану налази да млади предузетници теже да буду успешнији. Налази студија попут ове су значајни између осталог и за подстицање младих да постану предузетници.

Други важан демографски индикатор коме посвећујемо пажњу у овом раду се односи на женско предузетништво. Према OECD (2004) женско предузетништво је важан, али неискоришћен извор економског раста. Женско предузетништво креира нове послове за себе и друге и такође обезбеђује друштво са различитим решењима за менаџмент, организацију и пословне проблеме, као и за истраживање предузетничких могућности. Међутим, жене још представљају велику мањину свих предузетника. Сагласно *Global Entrepreneurship Monitor* (GEM) светској бази података за све земље које учествују у GEM, предузетничке активности су ниже за жене него за мушкарце (GEM база, Minniti, Arenius, Langovitz, 2005). Како Becker (1993) истиче да се традиционално сматра за жене да представљају нижи ниво људског капитала, зато што су више ангажоване са непуним радним временом или зато што нагло прекидају посао пошто добију децу (Becker, 1993). Према Startiene & Remeikiene (2009) нижи статус жена још тежи да буде заснован на феминизму и теоријама дискриминације, објашњењу постојећих феномена унутар историјски формираних стереотипова и разлици мушке и женске природе.

### Стање у Србији

Незапосленост је један од кључних проблема у Србији. Постојеће привредне активности и успорена стопа раста бруто домаћег производа у републици не обезбеђују повећање запослености. Поредећи стопе незапослености уназад три године, према подацима Републичког завода за статистику, укупан број незапослених се повећава што се поклапа са стањем светске економске кризе (табела 1).

Табела 1. Стопа незапослености у Србији за период 2000-2010.

Република Србија	Стопа незапослености- -укупно
2000.	12,1
2001.	12,2
2002.	13,3
2003.	14,6
2004.	18,5
2005.	20,8
2006.	20,9
2007.	18,1
2008.	13,6
2009.	16,1
2010.	19,2
2011.	23,7

Извор: Републички завод за статистику Србије (2011)

У складу са светским стремљењима, и у српској научној јавности и међу креаторима политичких одлука, предузетништво се види као кључни фактор раста и генератор запошљавања. Утолико више јер, *предузетништво може да ослободи економски потенцијал младих људи и да буде извор запошљавања и развоја, а у исто време да им повећа економску независност* (Вуковић, 2009, 139).

Влада Републике Србије усвојила је Стратегију смањења сиромаштва (2003) у којој је развој предузетништва означен као битан елемент економског развоја Србије и смањења сиромаштва, а самозапошљавање и *start up* су дефинисани као кључни сегменти развоја предузетништва. У Националној стратегији одрживог развоја (2008) као један од приоритета означен је развој конкурентне тржишне привреде и уравнотежени економски раст, где су међу главним активностима за њихово остваривање наведени развој малих и средњих предузећа, подстицање иновација и промовисање предузетништва.

Влада Републике Србије усвојила је и Стратегију развоја конкурентних и иновативних малих и средњих предузећа за период 2008 – 2013. Стратегија (2008) се базира на пет стубова:

- Стуб 1 се односи на потенцијалне предузетнике, услове за оснивање предузећа и подстицање развоја микро предузећа у оквиру сектора МСП.
- Стубови 2-4 утврђују специфичне облике подршке МСП за раст и развој, односно трансформацију микро ка малим и малих ка средњим предузећима. Стуб 2 се односи на побољшање вештина менаџмента и запослених, стуб 3 на унапређење финансирања и опорезивање а стуб 4 на промовисање извоза и иновација.
- Стуб 5 је усмерен на побољшање општег пословног окружења, без обзира на величину предузећа.

Међутим, и поред широко прокламоване подршке предузетништву, у поређењу са другим земљама у транзицији, Србија није тако успешна у креирању нових бизниса и нових радних места. Учешће samozapošljavanja у запослености ван пољопривреде је око 5% у Србији, док је преко 10% у Словенији, Мађарској, Пољској и Чешкој, а око 14% у земљама OECD и EU-15 (Бркановић и сарадници, 2007).

Посматрано у последње три године кретање броја микро, малих и средњих предузећа у Србији према подацима Националне агенције за регионални развој је дато у табели 2.

Како се може видети из табеле број малих и средњи предузећа се у последње три године смањивао, док је број микро предузећа растао. Међутим у све три категорије предузећа је опао број запослених.

Укупан привредни амбијент за предузетништво у Републици Србији је неповољан. Макроекономски услови пословања у Србији последњих година снажно су детерминисани наслеђеном привредном структуром из предтранзиционог периода, економском политиком после 2000. године и последицама светске економске кризе. Привредни систем Србије оптерећен је структурним нескладима, заосталом технологијом, високим трошковима производње, неефикасношћу, ниским нивоом инвестиција и малим извозом. Дуговања државе су огромна за привреду оваквог капацитета, а створене монополске структуре великих трговинских ланаца су додатно узроковале велику неликвидност привредних субјеката. У таквим условима је предузетничка клима у Србији погоршана, што

показује и истраживање *Global Entrepreneurship Monitora* (GEM), према коме индекс укупне предузетничке активности Србије у 2009. години износи 4,9 и показује да је на 100 одраслих особа непуних 5 предузетнички активно, док је овај показатељ у 2008. години износио 7,6 (GEM, 2010).

Табела 2. Број предузећа и број запослених у последње три године у Србији

Република Србија		Микро		Мала		Средња	
		Вредност	%	Вредност	%	Вредност	%
2008	Број предузећа	290.359	95,7	10.415	3,4	2.675	0,9
	Број запослених	444.158	47,2	214.136	22,8	281.865	30,0
2009	Број предузећа	302.484	96,1	9.873	3,1	2.470	0,8
	Број запослених	412.457	47,3	200.954	23,0	259.129	29,7
2010	Број предузећа	306.669	96,3	9.614	3,0	2.257	0,7
	Број запослених	385.440	47,3	194.450	23,9	234.695	28,8

Извор: Национална агенција за регионални развој (2009, 2010, 2011)

Пословање привредних субјеката у Србији је оптерећено изузетно високим пореским обавезама. Посебан проблем који делује дестимулативно на отпочињање сопственог бизниса, а тиме и запосленост јесте податак да порези и доприноси на зараде радника износе 65 %. И поред разноврсних пореских облика који су установљени на републичком (ПДВ, порез на имовину, порез на добит) и локалном нивоу (такса на истицање фирме, накнада за грађевинско земљиште), велики део економије се одвија ван контроле пореских органа, односно у тзв. сивој економији. Реформа пореског система је неопходна у циљу стимулације делатности које стварају додатну вредност и за пословање у девастираним подручјима, које доприноси запошљавању младих кадрова.

Адекватна финансијска подршка предузетништву подразумева широк спектар кредита које одликују флексибилни услови прилагођени потребама и пословним активностима предузетника. Поред висине каматних стопа неопходан услов је и усклађивање периода кредитирања са временским трајањем пословног циклуса или пројекта. За инвестиционе кредите попут куповине или изградње пословног простора и опреме, неопходан је и одговарајући грејс период. Банкарски кредити у Србији су прескупи за отпочињање предузетничке активности, а финансијска подршка државних институција недовољна (Фонд за развој, подстицаји за samozapošljavanje,

локални органи). У циљу помоћи почетницима у бизнису држава је од 2007. године увела програме *start up* кредитирања са роком отплате до пет година. До 2010. године пласирано је 9 милијарди динара, а за 2011. годину је предвиђена једна милијарда (Фонд за развој, 2011).

Због ограничених институционалних капацитета у Србији није извршена неопходна реформа јавног сектора у погледу деполитизације и професионалног управљања јавним предузећима и државним институцијама. Дуго најављивана свеобухватна реформа прописа (СРП) практично није ни заживела. Према студији Националне алијансе за локални економски развој (2010) мала и средња предузећа и предузетници су често на милости и немилости администрације и препрека бирократске природе. Велики проблем су бирократе које контролишу процедуре и чине их компликованима, јер су компликоване процедуре извор њиховог утицаја, нарочито када иду *руку под руку* са могућношћу арбитрарног одлучивања. Посебан проблем је у појединим делатностима (грађевинарство—добивање грађевинских дозвола и др.) што значајно утиче на прилив страних и домаћих инвестиција у те делатности. Велику препреку представља и неусаглашеност домаћих прописа са законодавством ЕУ (недефинисано власништво над грађевинским земљиштем), као и спорост и неефикасност целокупног судског система.

У постојећим условима привређивања у Србији не могу се очекивати бољи резултати ни по питању samozapošljavanja младих и жена. Структура административне незапослености по годинама је дата у табели 3 према подацима Националне службе за запошљавање (НСЗ) из 2010.

Подаци у табели су дати у односу на укупну административну незапосленост тј. засновани су на подацима о регистрованим незапосленим лицима која се налазе на евиденцији НСЗ. Према Анкети о радној снази која се спроводи у складу са стандардима Међународне организације рада (ILO) стопа незапослености младих у 2010 била је 46,1% (НСЗ, 2010). Код младих је изражен рад у сивој економији, као и прихватање послова испод нивоа квалификација које поседују (НСЗ, 2010).



Табела 3 Административна незапосленост према старости

Старост (године)		%
15 до 24 године	101.601	13,93 %
25 до 34 године	197.813	25,75 %
35 до 44 године	171.597	23,64 %
45 до 54 године	172.457	23,66 %
55 до 65 година	95.052	13,13 %
Укупно	729.520	100 %

Извор: Национална служба за запошљавање (2010)

Према студији о запошљавању младих и миграцијама у Србији (Владисављевић и сарадници, 2010) предузетништво се више види као резултат *push* ефекта, тј. потребе за радом и преживљавањем, а мање као резултат *pull* ефекта односно препознавања пословних могућности и прилика на тржишту. Млади незапослени имају мањи приступ пословним информацијама и много лошији или никакав приступ ресурсима, укључујући власништво над капиталом, земљом и некретнинама. У Србији још увек нису довољно развијени програми бесповратне помоћи без гаранције, за почетнике за покретање сопственог посла. Најзначајнији механизам подршке приватном сектору су средства Фонда за развој. Током последње три године млади предузетници су имали приоритет у добијању ових зајмова (међутим информација о тачном броју младих који су искористили средства Фонда за развој није доступна, пошто Фонд не објављује овакве податке).

Према подацима Националне службе запошљавања (2011) од укупно евидентираних незапослених на крају 2010. године 52,69% су жене. Од укупног броја незапослених особа на евиденцији Националне службе запошљавања, највише жена је у старосној доби од 25 до 29 година-14,5%. Подаци о стопама запослености по годишту и полу дати су у табели 4.

Табела 4. Стопа запослености у Србији по годишту и полу (2009)

Стопа запослености		Старост 15-19	Старост 20-24	Старост 25-30	Старост 30-65
Пол	Мушки	52,1	61,6	75,4	88,0
	Женски	35,4	51,6	70,8	84,7

Извор: Републички завод за статистику

Иако је женско предузетништво широко промовисано од стране јавних и приватних организација према владиним подацима у Србији жене су власници или имају удела у власништву у 25% свих привредних субјеката, а у 17% привредних друштава у Србији жене су истовремено власнице и обављају менаџерску функцију. Кључни налази истраживања *Global Entrepreneurial Monitor (GEM)* указују да је, посматрано по полу, у Србији

предузетничка активност међу женама значајно мања, него код мушкараца (ЛЕДИБ, 2010). У раној фази предузетничке активности спремност жена да се активирају у бизнису износи 5,06%, а мушкараца 12,11%. Међутим и у Србији се ситуација мења и бележи пораст броја жена предузетница, нарочито у градским срединама. Различити мотиви покрећу жене да постану предузетници од економских разлога до жеље за доказивањем својих креативних способности ван традиционалних оквира.

Србија је земља великих регионалних разлика. Регионалне диспропорције у степену развијености у Србији су највише у Европи. Од 150 општина, 46 спада у групу изразито неразвијених, са степеном развоја испод 60 одсто републичког просека. Од тога, 27 локалних самоуправа спада у девастирана подручја и њихов степен развијености је испод половине просека у земљи.

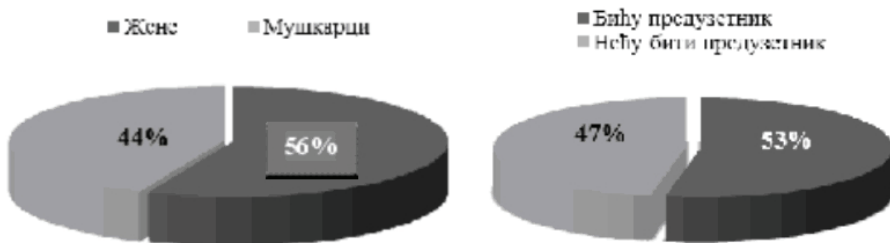
Регионалне разлике јасно су уочљиве из економских карактеристика различитих региона, градских центара и руралних подручја. Према подацима из 2006. године град Београд, је имао 21 проценат укупног броја становника републике, запошљавао 29,6 процента становништва, учествовао са 25,6 процената у стварању националног дохотка прерађивачке индустрије, и више од половине високо образованих радника било је запослено у Београду. С друге стране, у неразвијеним деловима централне Србије (Топлички, Јабланички и Пчињски округ, Стари Рас) било је запослено 8 процената свих радника, што је допринело само 5 процената националног дохотка прерађивачке индустрије. Као један од проблема неразвијених подручја Србије уочен је изнадпросечни недостатак предузетничке иницијативе. (Национална стратегија привредног развоја Републике Србије, 2006). Према једној студији процене сиромаштва у Србији за 2006. годину (Крстић, Sulla, 2007) сиромаштво је значајно више код руралне, него код урбане популације (13,9 процената наспрам 5,2 процента). Однос руралног према урбаном сиромаштву порастао је у периоду 2002-2006. године са 1,8 на 2,7. Око две трећине сиромашног становништва живело је 2006. године у руралним подручјима.

Према Радовић и сарадницима (2011) најлошији регионални трендови запошљавања младих забележени су у економски најмање развијеним окрузима, тако да су и просечне зараде и стандард у њима најнижи. Регионални диспаритети утицали су на миграције младих из руралних у урбане средине које имају највећи потенцијал за развој привреде. Становништво у неразвијеним подручјима у Србији се смањује, а миграције из тих крајева у развијена подручја не престају. Према првим

подацима последњег пописа становништва Србије одржаном 2011. године број становника се повећао свега у 22 општине у Србији и то углавном у градовима, у Београду (11 београдских општина), Новом Саду, Нишу, Крагујевцу, Новом Пазару (Републички завод за статистику, 2011).

### Резултати и дискусија

У истраживаном узорку биле су бројније особе женског пола - за више од 10%, (скица 1). Не постоји статистички значајна разлика у броју испитаника који планирају и који не планирају да постану предузетници (скица 2 и скица 4), (Ни-квадрат=0.485;  $df=1$ ;  $N=101$ ;  $p=0.486$ ).



Скица 1. Полна структура узорка

Скица 2. Професионални планови испитаника

Пол нема утицаја на професионално опредељење испитаника везано за предузетништво, односно не постоји повезаност између пола испитаника и тога да ли планира да постане предузетник (Ни-квадрат=1.955;  $df=1$ ;  $N=101$ ;  $p=0.162$ ).

Већина испитаника би покренула предузетнички подухват у:

- Градском центру (Београд, Нови Сад, Ниш, Крагујевац) – 78.2%

- Осталом делу Србије – 21.8%, (скица 3), (Ни-квадрат = 32.168;  $df=1$ ;  $N=101$ ;  $p<=0.001$ ).

Осим тога, не постоји повезаност између пола испитаника и тога да ли би покренуо предузетнички подухват у градском центру или у осталим деловима Србије (Ни-квадрат=2.758;  $df=1$ ;  $N=101$ ;  $p=0.097$ ).

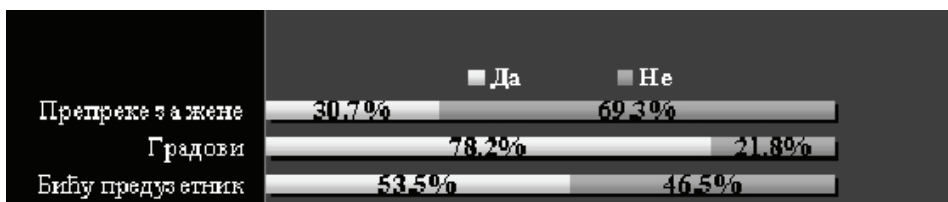


Скица 3. Регионални аспект покретања предузетничког подухвата

Када су у питању посебне препреке за жене да би се бавиле предузетништвом 30,7% испитаника сматра да такве потешкоће постоје, а 69,37% их негира (скица 4). Ово разлика је статистички значајна, јер већина испитаника сматра да не постоје посебне препреке за жене ( $\chi^2$ -квадрат=15.059;  $df=1$ ;  $N=101$ ;  $p \leq 0.001$ ).

Са друге стране, има повезаности између пола и тога да ли испитаник сматра да постоје посебне препреке за жене, тј. то да ли испитаник сматра да постоје посебне препреке за жене или не, ( $\chi^2$ -квадрат=8.011;  $df=1$ ;  $N=101$ ;  $p \leq 0.005$ ;  $C=0.271$ ;  $p \leq 0.005$ ).

Тако, на пример, 42,1% жена сматра да постоје препреке, а 57,9% сматра да не постоје. Од мушкараца, 15,9% сматра да постоје препреке, а 81,4% да не постоје.

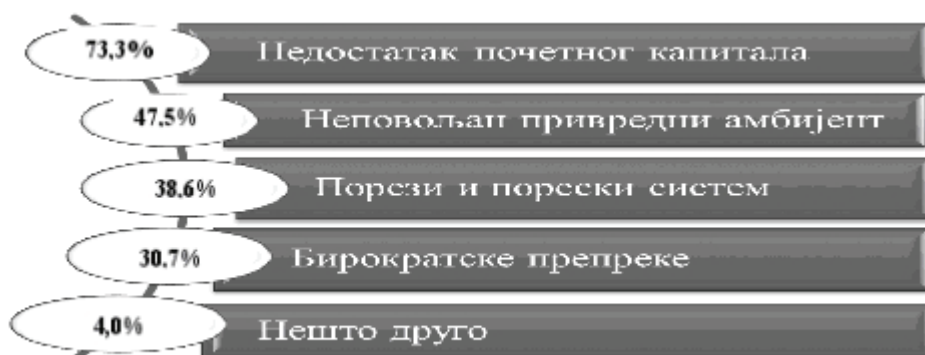


Скица 4. Комбинација различитих показатеља

Фактори који утичу на самозапошљавање, посебно младих и жена у Србији су:

- привредни амбијент
- начин доласка до почетног капитала
- порези и порески систем
- бирократске препреке.

Исто тако, то су највећи проблеми и према истраживању (скица 5).



Слика 5. Највеће препреке самозапошљавања младих и жена

Постоји повезаност између тога да ли испитаник планира да постане предузетник и тога да ли сматра да је недостатак почетног капитала проблем ( $H_1$ -квадрат=4.233;  $df=1$ ;  $N=101$ ;  $p \leq 0.05$ ;  $C=0.201$ ;  $p \leq 0.05$ ). 64,8% оних који планирају да постану предузетници и 83,0% оних који не планирају, сматрају да је то проблем.

Постоји извесна повезаност између тога да ли испитаник планира да постане предузетник и тога да ли сматра да су порези и порески систем проблем ( $H_1$ -квадрат=3.664;  $df=1$ ;  $N=101$ ;  $p \leq 0.05$ ;  $C=0.187$ ;  $p \leq 0.05$ ). 38,9% испитаника који планирају да постану предузетници и 21,3% испитаника који не планирају сматра да су порези проблем.

Не постоји повезаност између тога да ли испитаник планира да постане предузетник и тога да ли сматра да су бирократске препреке проблем ( $H_1$ -квадрат=2.490;  $df=1$ ;  $N=101$ ;  $p=0.115$ ).

Исто тако, не постоји повезаност између оних који планирају да постану предузетници и оних који сматрају да је неповољан привредни амбијент проблем ( $H_1$ -квадрат=1.777;  $df=1$ ;  $N=101$ ;  $p=0.183$ ).

### Закључак

У самозапошљавању и предузетништву лежи један од кључних начина за превазилажење високе незапослености у Србији. Иако се може констатовати да су учињени извесни напори у афирмисању предузетништва у Србији, то није довољно. Један од разлога је што су сва унапређења имала као резултат *push* ефекте, који су више егзистенцијални,

него прогресивни. Међутим, потребно је више радити на *pull* ефектима индукованих просперитетом привреде стварајући предузетничке могућности.

Садашња веома неповољна пословна клима у Србији уз пратећу светску економску кризу није стимулативна за предузетништво и samozapošljavanje. Међутим и поред такве ситуације, више од половине (53,5%) едукованих младих испитаника је позитивно одговорило да ће бити предузетник. То је у складу са мишљењем Бланцхфлор-а и Осњалда да су млади више на страни samozapošljavanja. Привлачност предузетништва као једног пута у каријери, се не доводи у питање што потврђује и ставове у литератури да је предузетништво важан извор запошљавања (Audretsch и сарадници, 2002; Вуковић, 2009).

Према подацима истраживања убедљива већина испитаника, 73,3% је означила недостатак капитала као главну препреку samozapošljavaњу, а узимајући у обзир само оне који су се изјаснили да неће да се баве предузетнишвом, чак 83% испитаника, што се слаже са истраживањем Бланцхфлор-а и Осњалда. Иако је неповољан привредни амбијент други по рангу, са 47,5% одговора испитаника, између ова два фактора постоји значајна разлика. Ово је важан резултат и показује да би се многи отиснули у предузетничке воде, и поред неповољног привредног амбијента, ако би располагали потребним капиталом. Креатори политике и владини доносиоци одлука на највишем нивоу треба да стварају услове и проналазе начине како да младим људима буде олакшан приступ потребном капиталу.

Порези и порески систем и бирократске препреке су биле одговори око трећине испитаника (38,6%, односно 30,7% респективно) што је значајан удео и што значи да се у будућем периоду мора деловати у правцу побољшања односно одговарајућих измена пореске политике и елиминисања и смањивања непотребних бирократских кочница.

Истраживање је показало да пол нема утицаја за опредељење за каријеру предузетника. Ово значи да млада едукована женска популација једнако мушкарцима преферира предузетништво, што је у супротности са актуелном ситуацијом у Србији где је заступљеност женских предузетника знатно мања у односу на предузетнике мушког пола (само четвртина), али и у односу на податке земаља које су у ГЕМ бази (Миннити и сарадници, 2005). По питању препрека више од две трећине испитаника сматра да не постоје посебне препреке за жене да се баве предузетнишвом, али гледано по полу 42.1% жена сматра да постоје препреке. Резултати указују да

значајан проценат испитаника сматра да препреке постоје и да би се морало деловати на правцу њиховог савладавања. Потребно је превазилазити и стереотипе и укореењена схватања о улогама или мушким и женским занимњима, промовисати женско предузетништво, подржавати женске предузетничке активности и мреже.

Оно што показује резултат истраживања је изразита привлачност градских центара у односу на остатак Србије, пошто се 78,2% испитаника изјаснило да би покренуло предузетнички подухват у градском центру. Ставови испитаника су у складу са подацима о Србији као земљи великих регионалних разлика и миграцијама на релацији руралне средине градски центри, резултатима пописа о повећању становника у великим градовима а смањењу у свим осталим деловима Србије (РЗС, 2011) и литературом (Радовић и сарадници 2011; Крстић, Сулла 2005). Креатори политике и владини доносиоци одлука морају у правцу ублажавања регионалних разлика и већој привлачности руралних подручја и вароши, укључујући бројне стимулативне мере које би поспешиле привлачност ових подручја и развој предузетништва.

Широка подршка и промовисање самозапошљавања и предузетништва доприноси поспешивању привреде у целини. То треба увек имати у виду приликом доношења различитих стратегија, смерница, препорука за које није важно само да буду декларативно усвојене. Исто тако, значајно је да буду и суштински спроведене и подржане.

#### **Захвалност**

Рад је резултат пројекта број 47007 који финансира Министарство за просвету и науку Републике Србије

### Литература

- Aldrich, H.E. (1999). *Organizations Evolving*. London: Sage.
- Audretsch D.B., Caree, M.A. & Thurik, A.R. (2002). Does Entrepreneurship Reduce Unemployment? Tinbergen institute Discussion Paper. TI2001-074/3
- Audretsch, D.B. & Fritsch M. (1994). The Geography of Firm Births in Germany. *Regional Studies*. 28 (4), 359-365.
- Becker, G.S. (1993), Nobel lecture: the economic way of looking at behaviour. *Journal of Political Economy*. 101, 385-409.
- Blanchflower Blanchflower, D. & Oswald, A. (2007). What makes a young entrepreneur? IZA Discussion Paper. No. 3139, November. Retrieved from <http://ftp.iza.org/dp3139.pdf>
- Blau Blau, D.M. (1987). A Time Series Analysis of Self Employment in the United States. *Journal of Political Economy*. 95 (3), 445-467.
- Brkanović, I., Lalović, M., Lakić, A., Tilger, S. (2007). Micro-financial support to entrepreneurs beginners in Serbia (Микро-финансијска подршка предузетницима почетницима у Србији). Beograd: Centar za razvoj preduzetničkog društva
- Cressy, R. (1996). Are business starts-up debt rationed? *The Economic Journal*. 106 (September), 1253-1270.
- Development Fund of the Republic of Serbia (2011). Program of Fund for development of the Republic of Serbia for 2011 (Програм фонда за развој Републике Србије за 2011.). Belgrade. Retrieved from <http://www.fondzarazvoj.gov.rs/files/Program2011.pdf>
- Evans & Leighton (1990). Small Business Formation by Unemployed and Employed Workers. *Small Business Economy*. 2(4), 319-330.
- Faria, J.R., Cuestas, J.C. & Mourelle, E. (2008). Entrepreneurship and Unemployment: a nonlinear bidirectional causality? Nottingham Trent University Discussion papers in economics. No. 2008/6, 1-33.
- Garofoli, G. (1994). New Firm Formation and Regional Development: The Italian Case. *Regional Studies*. 28 (4), 381-394.
- Global Entrepreneurship Monitor (GEM)*, 2010.
- Harada, N. (2003). Who succeeds as entrepreneur? An analysis of the post-entry performance of new firms in Japan. *Japan and the World Economy*. 15(2), 211-222.
- LEDIB Local Economic Development in the Balkans (2010): Practical policy of representing "Business women Association", Niš in 2010. The case study (Практична политика заступања „Удружења пословних жена” Ниш у 2010. Ситуациона анализа). Niš. Retrieved from [http://www.LEDIB.org/uploads/downloads/12\\_en.doc](http://www.LEDIB.org/uploads/downloads/12_en.doc)



## Самозапошљавање и предузетништво као избор: пример Србија

- Krstić, G., Sulla, V. (2007). Basic document of trends and profiles of poverty in Serbia: 2004-2006 (Основни документ о трендовима и профилиу сиромаштва у Србији: 2004-2006). World Bank
- Minniti, M., Arenus P. & Langowitz N. (2005). 2004 Report on Women and Entrepreneurship. GEM - Global Entrepreneurship Monitor
- National agency for regional development (2010). Report on small and medium sized enterprises and entrepreneurship for 2009 (Извештај о малим и средњим предузећима и предузетништву за 2009). Belgrade. Retrieved from <http://narr.gov.rs/index.php/content/download/1080/5291/file/Report%20on%20SME%202009.pdf>
- National agency for regional development (2011). Report on small and medium sized enterprises and entrepreneurship for 2010 (Извештај о малим и средњим предузећима и предузетништву за 2010). Belgrade. Retrieved from <http://narr.gov.rs/index.php/content/download/1081/5294/file/Report%20on%20SME%202010.pdf>
- National employment agency (2011). Report of the NEA work for 2010 (Извештај о раду Националне службе за запошљавање за 2010. годину). Retrieved from <http://www.nsz.gov.rs/download/files/cms/attach?id=275>
- OECD (2004): Women's entrepreneurship: Issues and policies. 2<sup>nd</sup> OECD Conference of Ministers Responsible for Small and Medium-Sized Enterprises, 3-5 June, Istanbul, Turkey
- Parker, S. (2004): The Economics of Self-Employment and Entrepreneurship, Cambridge: Cambridge University Press
- Radović B, Radović D, Aničić J., (2011). Support for youth employment (Подршка запошљавању младих). *Ekonomski Vidici*, XVI(2), *Strategy of economic development of Serbia and European union 2011-2020*, Banja Koviljača, 09-10 jun 2011., 325-341.
- Republic agency for development of small and medium sized enterprises and of entrepreneurship (2009). Report on small and medium sized enterprises and entrepreneurship 2008 (Извештај о малим и средњим предузећима и предузетништву 2008). Belgrade. Retrieved from <http://narr.gov.rs/index.php/content/download/1079/5288/file/Report%20on%20SME%202008.pdf>
- Reynolds, P., Miller, B. & Maki, W.R. (1995). Explaining Regional Variation in Business Births and Deaths: U.S. 1986-1988. *Small Business Economy*. 7(5), 389-707.
- Ritsila, J & Tervo, H. (2002). Effects of Unemployment on New Firm Formation: Micro-Level Panel Data Evidence from Finland. *Small Business Economics*. 19(1), 31-40.
- Serbian Government (2006). National strategy of economic development of Republic of Serbia, 2006-2012 (Национална стратегија привредног развоја Републике Србије од 2006. до 2012. године). Retrieved from <http://www.prsp.gov.rs/download/SKUPSTINA-NSPRS.pdf>

- Statistical Office of the Republic of Serbia (2011a): Basic sets of population aged 15 and over (Основни скупови становништва старости 15 и више година). Belgrade. Retrieved from <http://webrzs.stat.gov.rs/WebSite/Public/PageView.aspx?pKey=24>
- Statistical Office of Republic of Serbia (2011b). Poll about working force, April, 2011 (Анкета о радној снази, април 2011). Retrieved from <http://webrzs.stat.gov.rs/WebSite/Public/PublicationView.aspx?pKey=41&pLevel=1&pubType=2&pubKey=615>
- Statistical Office of Republic of Serbia (2011c). 2011 Census of Population, Households and Dwellings in the Republic of Serbia. First results (Попис становништва, домаћинства и станова у Републици Србији 2011. Први резултати). Belgrade. Retrieved from [http://media.popis2011.stat.rs/2011/prvi\\_rezultati.pdf](http://media.popis2011.stat.rs/2011/prvi_rezultati.pdf)
- Startiene R. & Remeikiene R. (2009). The Influence of Demographical Factors on the Interaction between Entrepreneurship and Unemployment. *Inzinerine Ekonomika-Engineering Economics*. 4, 60-70.
- Serbian Government (2003). The Strategy for Reduction of Poverty (Стратегија за смањење сиромаштва). Belgrade. Retrieved from <http://www.mos.gov.rs/sites/default/files/download/siromastvorezime.pdf>
- Serbian Government (2008). Strategy of development SME competitiveness and innovation 2008-2013 (Стратегија развоја конкурентних и иновативних малих и средњих предузећа за период 2008-2013). Belgrade. Retrieved from <http://www.klasterpolux.rs/info-download?download=18>
- Serbian Government (2008). National strategy of sustainable development (Национална стратегија одрживог развоја). Belgrade <http://www.odrzivi-razvoj.gov.rs/assets/download/Nacionalna-strategija-odrzivog-razvoja-Republike-Srbije.pdf>
- Thurik, R., Carre, M., Stel, van A., Audretsch, D.B. (2008). Does self-employment reduce unemployment? *Journal of Business Venturing*. 23(6), 673-686.
- Vladislavljević, A., Krsmanović, B., Stojanović, M., Azanjac, T. (eds.) (2010). Report on employment and migrations of young people in Serbia 2010 (Извештај о запошљавању и миграцијама младих у Србији 2010). Грађанске иницијативе. Београд. Retrieved from <http://www.gradjanske.org/admin/download/files/cms/attach?id=265>
- Vuković D., (2009). Incentives to Creativity and Innovation of Young Entrepreneurs, in *Development and promotion of local systems to support innovative SME's*, editors Zarić, S., and Bianchi, M., Belgrade-Bologna, pp. 139.